

Komentar in karta: 2/19

SLA V141(b).01 'strešna opeka'

Danila Zuljan Kumar

1. Gradivo

Za pomen 'izdelek različnih oblik, navadno iz žgane gline, za pokrivanje ostrešja', knj. *stréšna opéka* (*ê ê*), sta najpogosteje uporabljeni izposojenki *cegel*, tudi v oblikah *cegla*, *ceglo*, ter *cigel*, tudi v oblikah *cigla* in *ciglo*, obe večkrat tudi v besednih zvezah kot *strešni cegel/ceglo* in *cegel za (na) streho* ter *strešni cigel*, *krovni cigel* in *pokrivatji cigel*. V primorskih narečjih se v arealu pojavlja poimenovanje *korc-*, v prekmurskem in prleškem *črep*, v istrskem in čiškem pa *kopa*. Manj pogosta poimenovanja so *strešnik*, *strešnjak*, *šintelj-*, *tavela*, *planela*, *planeta*, *modon*, *kop*, *opeka*, *bobrovec* in *ternit*.

2. Morfološka analiza

opeka < **o(b)-pek-a* ← **o(b)-peti* 'zapeči, ožgati' ← **o(b)-* 'ob, pri, okoli' + **peti* (< **pek-ti*) 'peči'

strešnik < **strěš-ɔn-ik-ɔ* ← **strěx-a* 'streha'

strešnjak < **strěš-ɔn-ak-ɔ*

črep < **čerp-ɔ* 'lončena posoda, črepinja'

črepnje, nejasno, morda **čerp-ɔn-ɔj-e* ← **čerp-ɔ* 'strešna opeka'

(z metatezo *č-p* ≥ *p-č* (*prčnje*) v T405)

korc- < **kor-ɔc-ɔ* ← **kor-a* 'skorja, lubje'

žlebnik < **želb-ɔn-ik-ɔ* ← **želb-ɔ* 'žleb'

žlebec < **želb-ɔc-ɔ*

žlebnjak < **želb-ɔn-ak-ɔ*

skalice < **skal-ic-ɛ* ← **skal-a* 'skala, kamen'

rebrnik < **rebr-ɔn-ik-ɔ* ← **rebr-o* 'rebro'

korito < **koryt-o* 'korito, žleb'

pokrivač < **po-kry-va-č-ɔ* ← **po-kry-va-ti* ← **po-kry-ti* 'pokriti' ← **po-* 'po' + **kry-ti* 'kriti, pokrivati'

cegel < *(*čěǵl*)-ɔ ← stvnem. *ziagal* 'opeka' (> nem. *Ziegel* 'opeka')

cegla < *(*čěǵl*)-a

cegLo < *(*čěǵl*)-o (L ≥ 0 v T003, T137, T140, T194, T208 in T283)

gruntecel < *(*gruncčěǵl*)-ɔ ← srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' + *(*čěǵl*)-ɔ

(ta) strešni cegel/ceglo < **ta strěš-ɔn-ɔ-j-ɔ* (*čěǵl*)-ɔ/(*čěǵl*)-o ← (**ta*/**tv*/**tě*/**tę* 'ta') + **strěx-a* 'streha' + *(*čěǵl*)-ɔ

- žgan cegel** < *žbg-a-n-ъ (čěgъl)-ъ ← *žbg-a-ti 'žgati' + *(čěgъl)-ъ
folc cegel < *(folz)-θ (čěgъl)-ъ ← nem. *Falz* 'žleb' v bav. nem. izgovoru
(a > o) + *(čěgъl)-ъ
cegel za (na) streho < *(čěgъl)-ъ za (na 'na') *strēx-θ* ← *(čěgъl)-ъ +
*za 'za' + *na 'na' + *strēx-a 'streha'
cigel < *(cigъl)-ъ ← nem. *Ziegel* 'opeka'
dohcigel < *(doxcigl)-ъ ← nem. *Dachziegel* 'strešnik' v bav. nem.
izgovoru (a > o)
dahcigel < *(doxcigl)-ъ ← nem. *Dachziegel* 'strešnik'
pokrivni cigel < *po-kry-v-ъn-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ ← *po-kry-va-ti (← *po-kry-ti
← *po 'po' + *kry-ti 'kriti') + *(cigъl)-ъ
pokrivati cigel < *po-kry-va-t-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ
pokrivatji cigel < *po-kryv-a-t-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ
pokrivatni cigel < *po-kry-va-t-ъn-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ
krovni cigel < *krov-ъn-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ ← *krov-ъ 'streha' + *(cigъl)-ъ
pokrovni cigel < *po-krov-ъn-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ ← *po 'po' + *krov-ъ
'streha' + *(cigъl)-ъ
strešni cigel/ciglo < *strēš-ъn-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ/(cigъl)-o ← *strēx-a
'streha' + *(cigъl)-ъ
tolsti cigel < *tъlst-ъ-j-ъ (cigъl)-ъ ← *tъlst-ъ 'debel' + *(cigъl)-ъ
cigla < *(cigъl)-a
cigLo < *(cigъL)-o (L ≥ θ v 409)
šiNTelj- < *(šinTĭ)-ъ ← avstr. bav. nem. *Schindel* 'škodla' (N ≥ θ v T155;
-Tl- ≥ -kl- v T034, T049, T067, T155)
špičak < *(špič)-ak-ъ ← nem. *Spitze* 'konica'
kvader < *(kvadr)-ъ ← nem. *Quader*
tavela < *(tavel)-a ← it. *tavella*, furl. *tavele* 'votli tlakovec'
planela < *(planel)-a ← furl. *planele* 'strešnik'
modon < *(modon)-ъ ← furl. *modon* 'opeka, zidak'
maton < *(maton)-ъ ← it. *mattone* 'opeka, zidak'
kop < *(kop)-ъ ← furl. *cop*, it. *coppo* 'strešna opeka'
kopa < *(kop)-a
ternit < *(ternit)-ъ ← knj. slov. *eternit* 'zmes cementa in azbesta za izdelavo
trdnih plošč, cevi'
internit plata < *(internit)-ъ + *(plat)-a ← knj. slov. *eternit* + nar. slov.
plata 'plošča' (← srvnem. *platte* 'plošča' > nem. *Platte* 'plošča')
bobrovec, nejasno
kavklar, nejasno
kavker, nejasno, verjetno v povezavi s *kavklar*
šindra, nejasno, morda v povezavi z nem. *Schindel* 'škodla' s prehodom *dl* ≥ *dr*
planeta, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *maton* v T121, *kavker* in *korito* v T148, *kavklar* v T156, *špičak* v T201, *kvader* v T298, *opeka* v T334, *pokrivač* v T388 in *šindra* v T417.

Kot enkratnici s *črep-* sta kartirana leksema *črepnje* in metatonirana različica *prčnje* v T405.

Kot enkratnici z *žleb-* sta kartirana leksema *žlebci* v T156 in *žlebnik* v T255.

Kot enkratnici s *cegl-* sta kartirana leksema *gruntcegel* v T010 in *dahcegel* v T415.

Kot enkratna besedna zveza s *cegel* z levim prilastkom je kartirana besedna zveza *žgan cegel* v T299.

Kot enkratnica s *cigl-* je kartiran leksem *dohcigel* v T364.

Kot enkratna besedna zveza z levim prilastkom s *cigel* so kartirane besedne zveze: *krovni cigel* v T308, *pokrivni cigel* v T372, *cigel pokrovni* v T386, *pokrivatni cigel* v T397, *pokrivati cigel* v T401 in *tolsti cigel* v T403.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirana poimenovanja: *internit plata* v T049, *korec* v T085, T090 in T155, *korci* v T161, *planeta* v T097 in T166, *korito* in *kopa* v T148, *šintelj* v T155, *skalce* v T159, *strešni cegel* v T193, T234 in T269, *cegel za streho* v T267, *folc cegel* v T299, *rebrniki* v T300, *opeka* v T316 in T359, *kvader* v T317, *žlebnjak* v T351, *črep* v T381 in *pokrivatji cigel* v T404.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V 141(a).01 *zidna opeka* (2/18); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI I: /; ALI: 336; ASLEF: 4402, 5803; HJA: 639; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Strešne opeke so praviloma kamnite in iz žgane gline. Na Slovenskem so vsaj štiri glavna nahajališča skriljevih in apnenčastih kamnin, ki so primerne za obdelavo, klesanje strešne kritine oziroma strešnih opek. Kamnite kritine so vsaj od visokega srednjega veka klesali in obdelovali na Škofjeloškem (kamnolom v Zalem Logu – glineni skrilavci), v okolici Lukovice pri Domžalah (glineni skrilavci), na južnem Pohorju v Paki, Hudinji, Oplotnici, Zlakovi (metamorfni skrilavci), na območju Krasa in Vipavske doline (Škrlje – apnenčasti skril – plošče za izdelavo kritine). Na vseh teh območjih so s kamnom prekrivali predvsem sakralne stave (cerkve, kapele) in tudi številne zasebne hiše. Na Škofjeloško so znanje izdelave take kritine domnevno prinesli kolonisti z Bavarske. Zelo kakovosten skril so kopali tudi v okolici Lukovice in vse do 80. let 20. stoletja so bile s to kritino prekrite številne bogate kmečke in furmanske gostilne na območju Trojan vse do Lukovice. Zelo kakovosten skril še

danes lomijo na območju južnega Pohorja, na Hudinji, Paki, v okolici Zreč in v Oplotnici. Ta kritina izhaja iz lomljivih metamorfnihih skrilavcev, ki so zelo trdni in so jih za kritino cerkva, gradov in dvorcev ter tudi kapel in bogatih kmečkih hiš uporabljali že v poznem srednjem veku. Kot zelo kakovostna kritina so se s kamni oziroma s skriljem pokrite strehe obdržale vse do danes. Tudi v našem delu sredozemskega območja je bilo razširjeno kritje s strešno opeko, izklesano iz apnenčastih plošč – ta opeka je bila nekoliko debelejša od pohorske in še zlasti škofjeloške oziroma lukoviške. Kritje s to kritino je bilo zahtevno in jo danes obvlada le še malo obrtnikov. Tako kot pri vseh drugih kamnitih kritinah je bila tudi tu potrebna zelo močna strešna konstrukcija, prekritje podlage z deskami in zahtevno, drugod nepoznano zalivanje z maltno osnovo pod primernim naklonom. Takšne kritine so bile nekdanj splošno razširjene v obalnih mestih, pa tudi na številnih cerkvah v zaledju, na bogatih kmečkih hišah in po podobnem socialnem vzorcu še zlasti na območju Krasa in Vipavske doline.

Med kritinami iz gline so najbolj poznani bobrovec, enojni opečni zareznik in dvojni opečni zareznik ter korec. Bobrovec je kritina, ki se je na Slovenskem splošno uveljavila ob koncu 18. in zlasti v 19. stoletju, in še to predvsem v urbanih središčih in na objektih privilegiranih družbenih slojev. V kmečkem stavbarstvu večinskega prebivalstva se je uveljavljal neenakomerno in v različnih časovnih obdobjih. Vsekakor ga marsikje na Štajerskem poznajo že od druge polovice 19. stoletja in iz obdobja med svetovnjima vojnama, razširjen pa je bil tudi na območju osrednje Slovenije.

V letih po 1. svetovni vojni in med svetovnjima vojnama se je postopoma uveljavljal enojni zareznik. Zelo znana je bila opekarna v Ribnici, kjer so izdelovali t. i. *ribničana*, pa tudi opekarna v Ljubecni pri Celju, kjer so izdelovali izjemno kakovosten zareznik, ki še danes prekriva nekatere hiše v okolici Celja.

Po 2. svetovni vojni je na tržišče prodrli zlasti dvojni opečni zareznik, ki je bil bolj masiven in valovit kot enojni – izdelovali so ga v nekaterih jugoslovanskih republikah (kot blagovna znamka se je najbolj uveljavila *kikinda*, tj. glineni dvojni zareznik iz tovarne v Kikindi v Srbiji). Ta vrsta kritine se je splošno uveljavila v 70. in 80. letih 20. stoletja in še danes prekriva številne strehe na Slovenskem.

Na sredozemskem območju se je že od rimskih časov uveljavljalo kritje s *korci*, tj. kritino v obliki žleba, ki se polaga na opečne plošče in sicer izmenično – konkavno in konveksno. Za takšno kritje je bila potrebna dokaj trdna strešna konstrukcija razmeroma nizkega naklona. Na močno vetrovnih območjih (npr. v Vipavski dolini) so take strehe dodatno oblagali s kamni in tako streho zavarovali pred razkritjem.

V 80. in 90. letih 20. stoletja so se pojavile nove vrste opečnih in tudi betonskih kritin, imenovane *mediteran*, ki so spominjale na sredozemske *korce*. Zaradi nenadzorovane uporabe se je ta kritina razširila tudi izven sredozemskega območja.

V začetku 20. stoletja se je zlasti na območju Gorenjske, v osrednji Sloveniji in ponekod na avstrijskem Koroškem uveljavilo kritje s *cementnimi špičkami*, ki so na pogled spominjali na nekdanje kritje s skodlami in še posebej s skrilom. To cementno

kritino kvadrataste oblike so izdelovale nekatere obrtne delavnice na Gorenjskem in tudi graditelji sami za lastne potrebe in prodajo.

V 60., 70. in 80. letih 20. stoletja se je v nekaterih krajih uveljavilo kritje z večinoma doma izdelanimi betonskimi opečnimi zarezniki. To kritino so v glavnem izdelovali graditelji sami ali pa so jo kupovali v zasebnih obrtniških cementarnah.

7. Skica

